

Tłumaczenie na język angielski filmu zrealizowanego przez RIK, który powstał w Projekcie „Czarna pamięć – górnicze miejsca pamięci”

Film: „Borsigwerk” – „Bozywerk”

Movie: „Borsigwerk” – „Bozywerk”

Serdecznie Państwa witam.

Nazywam się Dariusz Walerjański

i będę Państwa przewodnikiem po jednym z niezwykłych miejsc,
jakie możecie odnaleźć na mapie Górnego Śląska.

A to wszystko w ramach projektu „Czarna pamięć”.

**I warmly welcome you.
My name is Dariusz Walerjański
and I will be your guide to one of the extraordinary places,
that you can find on the map of Upper Silesia.
And all this as part of the "Black Memory" project.**

„Czarna pamięć” to projekt,

który opowiada o czasach związanych z węglem i stalą.

Ja Państwu w ramach tego projektu będę chciał opowiedzieć
o miejscu, którego historia rozpoczęła się ponad 140 lat temu.

O miejscu, które było nazywane „robotniczym eldorado”.

„Borsigwerk” albo „Boży werk”, jak mawiali ci w minionej epoce,
którzy posługiwali się językiem polskim.

**"Black Memory" is a project
which tells the story of the times associated with coal and steel.
As part of this project, I will want to tell you
about a place whose history began over 140 years ago.
About a place that was called "workers' Eldorado".
"Borsigwerk" or "God's werk", as those in a bygone era used to say,
who spoke Polish.**

To dawna kolonia, dawne osiedle

wybudowane w latach 1863–1878.

Pomysłodawcą idei powstania tej kolonii patronackiej

był August Borsig.

Bardzo znana postać w XIX-wiecznej Europie.

It is a former colony, a former housing estate built in the years 1863–1878. The originator of the idea of creating this patronage colony was August Borsig. A very famous figure in nineteenth-century Europe.

Człowiek, który zasłynął tym, że budował lokomotywy,
a z tego co mu zostało, to jeszcze potrafił zbudować odkurzacze.

Ale o odkurzaczach dzisiaj nie będę Państwu opowiadał.

To August Borsig wymyślił ideę
powstania wielkiego koncernu przemysłowego, a przy nim osiedla.

Ale niestety umiera on w 1854 roku

i to, co wymyślił, przechodzi na jego syna.

**A man who became famous for building locomotives,
and from what he had left, he could still build vacuum cleaners.
But I will not tell you about vacuum cleaners today.
It was August Borsig who came up with the idea
of the creation of a large industrial concern and a housing estate next to it.
But unfortunately, he died in 1854
and what he invented is passed on to his son.**

Przygotowałem dla Państwa portret,
żebyście zobaczyli tego człowieka,
najbardziej popularnego w XIX w. Augusta,
dokładnie Johanna Friedricha Augusta Borsiga.

Urodził się w 1804 r. a zmarł w 1854 r.

Fabrykant, przemysłowiec, z pochodzenia Ślązak.

**I have prepared a portrait for you,
so that you can see this man,
the most popular in the nineteenth century. Augusta,
Johann Friedrich August Borsig, to be exact.
He was born in 1804 and died in 1854.
A manufacturer, industrialist, Silesian origin.**

Zapomniałem Państwu powiedzieć o jeszcze jednym. To bardzo ważne.

O człowieku, który tutaj w postaci portretu się znajduje,

czyli o Augustusie Borsigu,
można w filozoficzny sposób powiedzieć,
że był to „czarny charakter”.

**I forgot to tell you one more thing. This is very important.
About the man who is here in the form of a portrait,
or about Augustus Borsig,
one can say in a philosophical way,
that it was a "black character".**

„Czarny charakter” w pozytywnym tego słowa znaczeniu,
jako postać silna, jako postać przemysłowca,
który żył z budowy przemysłu, zatrudniania ludzi.
To ten przemysł dawał pracę wielu osobom.
Pozwalał im przeżyć.

To, co wymyślił ojciec August Borsig,
wcielił w życie jego syn Albert Borsig.

**"Black character" in the positive sense of the word,
as a strong figure, as an industrialist figure,
who lived by building industry, employing people.
It was this industry that gave jobs to many people.
He allowed them to survive.
What Father August Borsig invented,
was put into practice by his son Albert Borsig.**

On często publicznie występując chwalił się tym,
był z tego bardzo dumny,
że przejął dziedzictwo po ojcu i przejął je na Jego chwałę.
Oczywiście on miał wielkie zasługi, bo to on wybudował to osiedle,
o którym ja Państwu dzisiaj opowiadam.
To on wybudował cały ten koncern przemysłowy,
więc można by powiedzieć:
nie tylko wcielił w życie idee swego ojca,
ale również odcisnął własne piętno
na tej kolonii, osadzie przemysłowej „Borsigwerk”.

**He often boasted in public about how
he was very proud of it,
that he took over his father's inheritance and took it to his glory.**

**Of course, he had great merits, because he was the one who built this housing estate, which I am telling you about today.
He built this whole industrial concern,
So you could say:
not only did he put his father's ideas into practice,
but also left its own mark
on this colony, the industrial settlement "Borsigwerk".**

Szanowni Państwo, na terenie 19 hektarów

Albert Borsig postanowił postawić wielkie osiedle patronackie składające się z 2 części.

To jest 19 hektarów i na nich przez okres 15 lat trwała budowa 66 budynków.

**Ladies and Gentlemen, on an area of 19 hectares
Albert Borsig decided to build a large patronage housing estate consisting of 2 parts.
It is 19 hectares and on them
construction continued over a period of 15 years
66 buildings.**

Osiedle miało się składać z 2 części.

Część południowa to jest ta taka większa część, składająca się z czerwonych, murowanych budynków zwanych na Śląsku familokami.

W części mniejszej, północnej, domy już mają inną architekturę, są piękniejsze i okazalsze w wyglądzie.

**The estate was to consist of 2 parts.
The southern part is the larger part,
consisting of red, brick buildings
called familokami in Silesia.
In the smaller, northern part, the houses already have a different architecture,
They are more beautiful and impressive in appearance.**

Była jedna zasada:

aby na tym osiedlu zamieszkać, trzeba było być pracownikiem koncernu Borsiga.

Osiedle południowe, bo na nim się teraz znajdujemy, to ta największa część osiedla Borsigwerk.

Tutaj na planie, na siatce 6 ulic,
stawiano z czerwonej cegły familoki.

Sześć ulic.

Każda z nich przed 1945 r. nosiła nazwę
jednego z członków rodziny Borsigów.

**There was one rule:
to live in this housing estate,
you had to be an employee of the Borsiga concern.
The southern housing estate, because that's where we are now,
is the largest part of the Borsigwerk estate.
Here on the plan, on a grid of 6 streets,
familoks were built of red brick.
Six streets.
Each of them before 1945 was called
one of the members of the Borsig family.**

Dzisiaj, po 1945 r., to jest właśnie ciekawe:

każda z tych ulic też ma swoją nazwę,
ale mieszkańcy nie potrafią się jakoś nauczyć tego na pamięć,
więc posługują się swoim językiem, opowiadając,
że „ja mieszkam na pierwszej, albo na czwartej, albo na szóstej rai”.

Osiedle, o którym Państwu opowiadam,
ta część południowa i północna,
kiedy tak patrzymy z punktu widzenia historycznego,
to był pewien zamknięty świat.
To był świat, w którym ludzie mieszkali,
rodzili się i umierali.

**Today, after 1945, this is what is interesting:
each of these streets also has its own name,
but the inhabitants can't somehow learn it by heart,
so they use their own language, telling that
"I live on the first, or the fourth, or the sixth rai."
The housing estate I am telling you about,
this southern and northern part,
when we look at it from a historical point of view,
It was a kind of closed world.
This was the world where people lived,
they were born and died.**

Ponieważ to osiedle to nie tylko domy, o których Państwu opowiadam,
ale również ich wyposażenie we wszystko to,
co było potrzebne, aby stąd nigdzie nie wyjeżdżać.

Tu były sklepy, wielki sklep z salą balową, tzw. konsum.

Tu był dom lekarza,

na obrzeżach tego osiedla Borsigwerk powstał park,
w którym była kręgielnia, specjalny pawilon muzyczny.

Tu w niedzielę odbywały się koncerty muzyczne.

**Because this estate is not only the houses I am telling you about,
but also their equipment with everything that
what was needed not to leave here.**

There were shops here, a large shop with a ballroom, the so-called konsum.

Here was the doctor's house,

**on the outskirts of this Borsigwerk housing estate, a park was created,
where there was a bowling alley, a special music pavilion.**

Music concerts were held here on Sundays.

Osiedle posiadało własną oczyszczalnię.

Do osiedla był przyporzędowany cmentarz ewangelicki.

Jeden zamknięty świat.

Ten świat, o którym Państwu opowiadam,

świat który nazwaliśmy „czarną pamięcią”,

o którym do niedawna mówiono, że to był świat,

w którym wykorzystywano robotnika.

Nie, proszę Państwa, tak to nie było.

Aby zamieszkać na tym osiedlu,

naprawdę musiało osiedle spełniać, jak na XIX w.,

bardzo dobre i wysokie warunki.

The estate had its own sewage treatment plant.

An Evangelical cemetery was assigned to the estate.

One closed world.

This world I'm telling you about,

the world we called "black memory",

**which until recently was said to be the world,
in which a worker was used.**

No, ladies and gentlemen, it was not like that.

To live in this estate,

really had to meet the needs of the housing estate, as for the nineteenth century,

very good and high conditions.

Należało stworzyć pewien komfort,
który miał przyciągać wykwalifikowanych robotników,
gdzieś z głębi Niemiec,
aby wybrali się na rubież państwa niemieckiego,
aby zamieszkać i być pracownikami tego koncernu Borsiga.
Właśnie to nowoczesne osiedle
miało ich przyciągnąć.

**It was necessary to create a certain comfort,
which was to attract skilled workers,
somewhere from the depths of Germany,
to go to the borders of the German state,
to live and be employees of this Borsiga concern.
This modern housing estate
was supposed to attract them.**

I nawet w literaturze, ówczesnych encyklopediach
czy słownikach geograficznych
to osiedle jest opisane. Cytuję:
„Borsigwerk – wzorowa osada hutnicza, górnicza i fabryczna.
Najumiejtniej urządzone i najeżone kominami.
Osada wielce schludna i rozwijająca się bardzo szybko”.

**And even in literature, encyclopedias of the time
or geographical dictionaries
this estate is described. Quote:
"Borsigwerk – an exemplary metallurgical, mining and factory settlement.
The most skilfully decorated and bristling with chimneys.
The settlement is very neat and developing very quickly."**

August Juliusz Borsig

urodził się w 1829 r. a zmarł w 1878.

Posiadał tytuł tajnego radcy handlowego,
ale można by o nim powiedzieć, że to był „czarny charakter”.
Postać bardzo wyrazista, bardzo kreatywna.

Postać, która stawiała na rozwój poprzez budowę kopalń, hut, koksowni.

August Juliusz Borsig

he was born in 1829 and died in 1878.

**He held the title of Privy Commercial Counsellor,
But you could say about him that he was a "villain".**

A very expressive, very creative character.

A figure who focused on development through the construction of mines, steel mills, coking plants.

Na osiedlu „Borsigwerk”

znajduje się jeden z najmniejszych zabrzańskich cmentarzy.

Cmentarz został założony w 1871 r.

Pierwszy pochówek na tej nekropolii miał miejsce we wrześniu 1871 r.

Był to pochówek kobiety.

To niewielki cmentarz.

Jego powierzchnia to w sumie 4 200 m kwadratowych.

On the "Borsigwerk" estate

There is one of the smallest cemeteries in Zabrze.

The cemetery was established in 1871.

The first burial in this necropolis took place in September 1871.

It was the burial of a woman.

It is a small cemetery.

Its area is a total of 4,200 square meters.

Z danych statystycznych, kiedy studiujemy księgi zmarłych z tej nekropolii,

widać na pierwszy rzut oka to,

że ponad 40% pochówków na tym cmentarzu to dzieci.

Cmentarz obecnie nie wygląda tak,

jak w chwili jego założenia.

Wiele grobów zostało zniszczonych po 1945 r.

z powodu zacierania śladów niemieckości

przez wrywanie tablic w języku niemieckim.

Takie były wówczas przepisy.

Spółeczność ewangelicka nie była spora,

więc cmentarz

nie był tak często użytkowany

i uległ dewastacji.

From the statistical data, when we study the books of the dead from this necropolis,

You can see at first glance

that over 40% of burials in this cemetery are children.

**The cemetery does not look like this nowadays,
as at the time of its establishment.
Many graves were destroyed after 1945.
because of the blurring of traces of Germanness
by tearing out the plates in German.
Such were the regulations at the time.
The Evangelical community was not large,
So the cemetery
it has not been used so often
and was devastated.**

To jest bardzo smutne.

Również na tej nekropolii znajdowała się,
w tamtej części narożnej,
duża kwatery pochowanych żołnierzy z czasów I wojny światowej.
Sam, jako osoba zajmująca się dokumentacją zabrzańskich nekropolii,
pamiętam jeszcze nagrobki, żeliwne płyty,
które oznaczały każdego żołnierza.
Dzisiaj to już historia.

**This is very sad.
Also in this necropolis there was,
in that corner part,
a large section of buried soldiers from World War I.
Myself, as a person dealing with the documentation of Zabrze necropolises,
I still remember tombstones, cast iron plates,
that meant every soldier.
Today it is history.**

Szanowni Państwo, na tej nekropolii warto wspomnieć,
że pochowano tu pierwszego proboszcza
parafii ewangelickiej, która na terenie osiedla Borsigwerk funkcjonowała.
Tym proboszczem był Alfred Paulisch.
Alfred Paulisch - tu jest napisane - był pastorem.
Zanim spoczął w tym miejscu 9 lutego 1931 r.,
było mu dane pochować na tym cmentarzu swojego syna,
a później także i żonę.
Syna pochował w 1894 r. w lutym.

**Ladies and Gentlemen, in this necropolis it is worth mentioning
that the first parish priest was buried**

**here Evangelical parish, which functioned in the Borsigwerk estate.
This parish priest was Alfred Paulisch.
Alfred Paulisch - it says here - was a pastor.
Before he was laid to rest in this place on February 9, 1931,
he was given the opportunity to bury his son in this cemetery,
and later also his wife.
He buried his son in February 1894.**

To jest wielką tragedią dla każdego rodzica,
kiedy musi chować własne dziecko.

W 1914 r. doszło do tego,
że również na tej nekropolii spoczęła jego żona.

Z zachowanych informacji wiemy,
że Alfred nie był w stanie prowadzić tej uroczystości pogrzebowej.

Musiał go w pewnym momencie zastąpić inny pastor,
ponieważ żal za ukochaną osobą był tak wielki,
że ścisnął go bardzo,
jego serce, za ukochaną małżonką.

Alfred Paulisch - warto o tym pamiętać - pastor gminy ewangelickiej na Borsigwerku.

**This is a great tragedy for every parent,
when she has to raise her own child.
In 1914, it came to this,
that his wife was also buried in this necropolis.
From the preserved information we know
that Alfred was unable to conduct this funeral ceremony.
At some point he had to be replaced by another pastor,
because the grief for a loved one was so great,
that he was hugging him tightly,
his heart goes out to his beloved wife.**

Alfred Paulisch - it is worth remembering - pastor of the Evangelical community on Borsigwerk.

Szanowni Państwo, każda z tych ulic na osiedlu Borsigwerk
przed 1945 r. miała swoją własną drużynę piłkarską.

To jest opowieść związana ze spędzaniem wolnego czasu.

On też był bardzo ważny.

Proszę sobie wyobrazić 6 ulic, 6 drużyn.

Te rozgrywane się między dziećmi

zawody piłkarskie.

**Ladies and Gentlemen, each of these streets in the Borsigwerk housing estate before 1945, it had its own football team.
This is a story related to spending free time.
He was also very important.
Imagine 6 streets, 6 teams.
The ones taking place between the kids football competitions.**

To była taka piłka, że nie kopali jej nogą,
tylko polegało to na tym,
by mecze rozgrywać poprzez uderzanie piłki
— zrobionej gdzieś tam z kilku szmat —
głową!

„Kopfbal” to się nazywało.

Chyba tak. Kopf-bal.

**It was such a ball that they didn't kick it with their foot,
it was only about
to play matches by hitting the ball
-made of a few rags somewhere
-Head!
"Kopfbal" was called.
I think so. Kopf-bal.**

Na osiedlu tym mogło zamieszkać 2 700 osób.

Oprócz budynków

między domami znajdowały się komórki,
w których można było schować „koło”, węgiel,
upchać tam też świnkę,

bo świniobicie było ważne na tym osiedlu.

**2,700 people could live in this estate.
In addition to buildings there
were cells between the houses,
in which you could hide the "wheel", coal,
stuff a pig in there too,
because pig slaughter was important in this housing estate.**

Pomiędzy tymi domami znajdowały się ogrody.

One stanowiły bardzo ważną część tego osiedla.

Posiadanie ogrodu sprawiało, że mogliśmy urozmaicać swoje menu.

Robotnicy, którzy tu mieszkali,
hutnicy z koncernu Borsiga,
a dokładnie to ich żony razem z dziećmi
uprawiały różnego rodzaju warzywa, owoce,
a tym samym obniżały koszty jedzenia.
Osiedle pomyślane genialnie jak na 2. połowę XIX w.

**Between these houses there were gardens.
They were a very important part of this estate.
Having a garden meant that we could diversify our menu.
The workers who lived here,
metallurgists from the Borsiga concern,
to be exact, their wives with their children
grow various types of vegetables, fruits,
and thus reduced the cost of food.
The estate was conceived brilliantly for the 2nd half of the 19th century.**

W części południowej osiedla, na samym jego dole,
możecie Państwo zobaczyć niezwykle wolnostojący budynek,
charakteryzujący się wielkim dwuspadowym dachem.
To dawny katolicki "dom dziecka".
To budynek, w którym dzieci mogły spędzać czas.
Zasłynął z tego, że pracowała w nim niezwykła kobieta,
nazywana Schwestern Ana (siostra Anna),
która słynęła z tego,
że bardzo cicho do dzieci mówiła,
a mimo tego dzieciaki jej słuchały,
ponieważ używała do tego różnego rodzaju instrumentów.

**In the southern part of the estate, at the very bottom,
you can see an unusual free-standing building,
characterized by a large gable roof.
It is a former Catholic "children's home".
It is a building where children could spend time.
He became famous for the fact that an extraordinary woman worked there,
called Schwestern Ana (sister Anna),
she was famous for it
that she spoke very quietly to the children,
and yet the kids listened to her,
because she used various types of instruments to do so.**

Kiedy dzieci usłyszały jakiś instrument, wiedziały,

że to siostra Ana ich woła.

Jest taka historia opisywana,

kiedy dzieci się bawiły się w ogrodzie na schodach tego budynku,

który tutaj po lewej mojej stronie możecie Państwo zobaczyć.

Staje Schwestern Ana, na biało ubrana,

a w rękach ma kastaniety

i tymi kastanietami nawołuje

ucieszone życiem dzieci.

Hm... Ucieszone życiem? Może!

**When the children heard an instrument, they knew
that it was Sister Ana who was calling them.
There is a story described,
when the children were playing in the garden on the stairs of this building,
which you can see here on my left.
Ana Schwestern, dressed in white, stands
and in his hands he has castanets
and with these castanets he calls
happy with the life of children.
Hm... Happy with life? Perhaps!**

Znajdujemy się w części północnej osiedla Borsigwerk.

To właśnie tu zachowały się domy

o trochę innej architekturze,

nie przypominające tych charakterystycznych

dla części południowej familoków.

Domy o ładnej architekturze.

Widzimy już pewnego rodzaju zdobienia.

To właśnie w tej części północnej

tych domów nie jest tu dużo, ale one są większe.

**We are located in the northern part of the Borsigwerk estate.
It is here that the houses
have been preserved with a slightly different architecture,
not reminiscent of those characteristic
for the southern part of the familoks.
Houses with nice architecture.
We can already see some kind of decorations.
It is in this northern part**

There are not many of these houses here, but they are larger.

Standard mieszkań był dużo, dużo lepszy niż w familokach.

To była część przeznaczona na mieszkania

dla kadry technicznej i administracyjnej koncernu Borsiga.

**The standard of the apartments was much, much better than in familoks.
It was a part intended for flats
for the technical and administrative staff of the Borsiga concern.**

Na osiedlu Borsiga, Szanowni Państwo,

nie tylko mieszkali katolicy,

ale w większości było to osiedle

zamieszkane przez wyznawców religii protestanckiej.

To dla nich w 1880 r. tu właśnie

w tej części północnej osiedla Borsigwerk

wybudowano obiekt mieszkalny, w którym na piętrze

urządzono przepiękną kaplicę,

do której teraz Państwa zabiorę.

**In the Borsiga housing estate, Ladies and Gentlemen,
not only Catholics lived,
but for the most part it was a housing estate
inhabited by followers of the Protestant religion.
It was for them in 1880 that it was here
in this northern part of the Borsigwerk estate
a residential building was built, in which on the first floor
a beautiful chapel was arranged,
to which I will now take you.**

Znajdujemy się we wnętrzu przepięknej,

wykonanej w stylu neogotyckim kaplicy ewangelickiej.

To, co możecie Państwo teraz zobaczyć,

tak jak to wygląda, ten cały wystrój

— ołtarz, ławki drewniane, chór —

to wszystko pochodzi z 1896 r.

**We are in the interior of a beautiful,
Evangelical chapel made in the neo-Gothic style.
What you can see now,**

**the way it looks, the whole décor
- altar, wooden benches, choir -
It all dates back to 1896.**

Przepiękny, w stylu neogotyckim ołtarz
został wykonany we wrocławskiej pracowni
bardzo znanego stolarza i snycerza Karola Buhla.
To właśnie przy tym ołtarzu
prowadził nabożeństwa,
wspomniany już dzisiaj podczas naszego spaceru,
pastor Alfred Paulisch.

**Beautiful, neo-Gothic altar
was made in a Wrocław studio
a very famous carpenter and woodcarver Karol Buhl.
It is at this altar
conducted services,
already mentioned today during our walk,
pastor Alfred Paulisch.**

W 1927 r. społeczność ewangelicka na osiedlu Borsiga
liczyła 1 300 osób,
a ostatnie nabożeństwo w tej kaplicy
odbyło się w lutym 2005 r.

**In 1927, the Evangelical community in the Borsiga housing estate
her had 1,300 people,
and the last service in this chapel
took place in February 2005.**

Szanowni Państwo, to już koniec mojej opowieści
o 140-letnim osiedlu Borsigwerk w Zabrze
w ramach „Czarnej pamięci”.
To miejsce, które jest warte odwiedzenia,
miejsce warte poznania niezwyklej historii,
która tu jest ukryta w budynkach,
w tym dziedzictwie materialnym i niematerialnym,
jakie możecie tu spotkać.

A mówił do Was Dariusz Walerjański -

historyk i muzeolog

zakochany w mieście Zabrze.

**Ladies and Gentlemen, this is the end of my story
about the 140-year-old Borsigwerk housing estate in Zabrze
as part of the "Black Memory".**

**It's a place that's worth visiting,
a place worth learning about the extraordinary history,
which is hidden here in the buildings,
including tangible and intangible heritage,
that you can meet here.**

**And Dariusz Walerjański spoke to you –
historian and museologist
in love with the city of Zabrze.**